

Is de vervangingswaarde in Nederland toe aan een opknapbeurt?

Nederland heeft een zekere pioniersrol vervuld bij de toepassing van het z.g. substantialisme in de jaarrekening. Weliswaar komt de gedachte uit Duitsland (F. Schmid en E. Schmalenbach), maar door de beschouwingen van Th. Limperg en van O. Bakker kenden wij al ver voor andere landen de twee varianten, via welke de winst, resp. het vermogen van een onderneming kan worden aangepast aan de economische omstandigheden. Deze varianten zijn thans in de Angelsaksische landen bekend onder de namen „current cost accounting” en „general purchasing power accounting”. Ook in de praktijk, het voorbeeld van NV Philips komt daarbij in de gedachten, lag Nederland voor. Men moet zich echter de vraag stellen of de bekende wet, dat een aanvankelijke voorsprong op den duur vaak tot achterstand leidt, wellicht geldt voor de toepassing van de vervangingswaarde in ons land.

Daarbij zijn drie punten in het geding die, naar het mij voorkomt, in het onlangs in Engeland ingevoerde stelsel van „current cost accounting” een betere oplossing hebben gevonden dan bij ons. Dat komt waarschijnlijk omdat aan de invoering in het Verenigd Koninkrijk een veel bredere discussie is voorafgegaan dan bij ons, terwijl de inflatiekwaal van onze tijd daar ernstiger is en bovendien allerlei complicerende fiscale omstandigheden duidelijker op de voorgrond treden. De vermelde drie punten zijn de z.g. „gearing”-correctie, de monetaire correcties en de behandeling van uitgestelde belastingen („deferred taxes”).

Over de eerste twee kunnen we kort zijn. Bij mijn weten heeft Limperg er nooit aan gedacht dat bij inflatie niet het gehele vermogen behoeft te worden aangepast aan de specifieke prijsstijgingen, doch slechts het eigen vermogen. Pas aan het eind van de jaren zestig betrok Van der Schroeff de invloed van financiering met vreemd vermogen bij zijn beschouwingen over winst en vermogen in de leer der vervangingswaarde. Dit is wel begrijpelijk omdat het vreemde vermogen vroeger een geringere rol speelde. Voor zover de onderneming echter kan rekenen op handhaving van de bestaande financiële structuur, ligt het voor de hand via een „gearing”-correctie de last van de vervangingswaarde enigszins te matigen. Impliciet doen verschillende Nederlandse ondernemingen dit ook wel, want niemand past de vervangingswaarde volledig toe¹⁾, expliciet wordt het niet zo vaak vermeld. Een uitzondering geldt hier b.v. voor het jaarverslag 1978 van Elsevier-NDU NV, waarin de gematigde toepassing van de vervangingswaarde wordt beargumenteerd met de vermogensverhouding van één op één.

Ten aanzien van het tweede punt, nl. de z.g. monetaire correcties, is men in Nederland nog zwijgzamer, waarschijnlijk omdat deze tot nogal ingewikkelde berekeningen leiden.

Daarmee kom ik tot het derde onderdeel, dat ik centraal wil stellen in deze beschouwing, nl. de behandeling van latente belastingverplichtingen ingeval de vervangingswaarde wordt toegepast. In het algemeen komt een latente of uitgestelde belastingverplichting naar voren

wanneer het commerciële vermogen van een onderneming boven het fiscale vermogen ligt; immers, op het verschil rust een fiscale claim. Ook bij toepassing van de historische-kostprijsafschrijving zal deze claim kunnen optreden in z.g. „out of step”-situaties, waarin fiscale faciliteiten — b.v. vervroegde afschrijvingen — de belastingverplichting naar de toekomst verschuiven. Het is gebruikelijk hiervoor een voorziening te treffen. Maar hetzelfde doet men doorgaans ook in een tweede geval, waarin door herwaardering op grond van stijgende vervangingswaarden het commerciële vermogen nog verder boven het fiscale wordt uitgetild.

Er is dan sprake van een tweeledige voorziening voor uitgestelde belastingen, nl. in verband met tijdsverschillen en als gevolg van herwaardering. Dit, gevoegd bij het feit dat de fiscus afschrijvingen op grond van de vervangingswaarde niet erkent, maakt de toepassing van de vervangingswaarde voor de meeste ondernemingen tot een zo grote last, dat men er maar liever helemaal van afziet, of men lengt de te zware wijn met wat water aan. Zo wordt soms de redenering gevolgd dat, aangezien de fiscale claims in de verdere toekomst liggen, men de waarde daarvan tot het heden kan disconteren, wat dan aanleiding geeft tot een lager belastingpercentage. Ingenieur, maar naar mijn smaak met een zwakke fundering, is het systeem dat Philips sinds 1971 toepast. Daarbij wordt voor de volledige herwaardering een belastingvoorziening gevormd. Uit deze voorziening put men slechts voor zover de te betalen belasting betrekking heeft op schijnwinst, d.i. het verschil tussen de winst op grond van de vervangingswaarde en die op grond van de historische kosten.

Met alle begrip voor het doel van dit soort modificaties, nl. het betaalbaar maken van het toepassen van de vervangingswaarde voor een gewone onderneming, geloof ik toch niet dat daarmee de juiste oplossing is gevonden. Merkwaardig is het dat de methode van Philips in Nederland intussen nogal wat ingang heeft gevonden; verschillende accountants verdedigen haar, in het tripartiete-overleg van werkgevers, werknemers en register-accountants is zij als mogelijkheid aanvaard (in 1975), in de jurisprudentie is ze niet afgewezen (arresten Scholten Honig en Van Gelder) en sommige bedrijven passen dit systeem toe ondanks theoretische en praktische bezwaren, waarvan ik de volgende noem:

- in de eerste plaats moet men zich de vraag stellen wat de zin is van een latente belastingclaim anders dan dat eens, op een bepaald moment, met de fiscus moet worden afgerekend. Ten aanzien van de belastinglatentie door herwaardering kan afrekening met de fiscus hoogstens plaatsvinden bij liquidatie of overneming, wat op zich al in strijd is met de strekking van de vervangings-

1) Zie hiervoor R. Slot en R. M. Vijn, *De ontwikkeling van het winstbegrip*, Leiden, 1977, par. 16. Voorts van dezelfde auteurs: „Inflation accounting”; vrijheid of dwang?, *ESB*, 3 december 1980.

waarde, nl. het verzekeren van de continuïteit. Bovendien valt er bij liquidatie doorgaans niet veel af te rekenen, want een vervangingswaardebalans is echt geen liquidatiebalans, nog afgezien van afvloeiingsregelingen. Evenzo geldt dat een overnamebalans iets heel anders is; een overnameprijs hangt immers goeddeels af van de rentabiliteit, zodat goodwill en herwaardering weinig met elkaar te maken hebben;

- de reden, waarom sommige bedrijven graag een deel van de herwaarderingsreserve overbrengen naar een belastingvoorziening, is waarschijnlijk de wens het eigen vermogen enigszins te drukken om aldus het verhoudingsgetal winst/eigen-vermogen, dat toch al zo geteisterd wordt door de vervangingswaarde, te beschermen. Dit is wel een praktisch argument, doch het wijst er eerder op, dat men bij de toepassing van de vervangingswaarde geneigd is te overdrijven en daarbij te vergeten dat in veel gevallen eigenlijk de lagere indirecte opbrengstwaarde op de balans moet prijken;
- de vorming van een voorziening, in dit geval voor latente belastingen, gedeeltelijk via de winst- en verliesrekening („out of step“-situaties) en gedeeltelijk daarbuiten (herwaardering), leidt tot verwarring en misschien zelfs tot misbruik. Dit laatste is niet denkbeeldig. Overdrijft men met claims van de fiscus dan komt men licht op claims op de fiscus, b.v. in verband met toekomstige verliescompensaties;
- de methode van Philips betekent dat een voorziening op de balans, die is verkregen buiten de verlies- en winstrekening om (immers door middel van herwaardering), wordt gebruikt voor het betalen van direct opvorderbare belastingen, die op de resultaten drukken. Voor de fiscus maakt het immers geen onderscheid of hij met echte dan wel schijnwinst te maken heeft: de aanslag is er niet minder reëel om. Zou de belastingvoorziening niet tegelijkertijd op andere wijze worden gevoed, nl. via de resultatenrekening i.v.m. „out of step“-situaties, dan zou men dit niet lang kunnen volhouden, of althans niet t.z.t. tot volledige vervanging kunnen komen. Echter, dank zij te overdrijven bij de „out of step“-situaties (zie het volgende punt) kan men de echte belasting op schijnwinst de baas;
- veel „out of step“-situaties zijn niet tijdelijk maar blijvend. De slechte toestand van het bedrijfsleven en de voortgaande inflatie hebben ertoe geleid dat fiscale faciliteiten, die vroeger tijdelijk waren, in veel gevallen een min of meer permanent karakter hebben gekregen, voor zover het bedrijf althans doorgaat met het vormen van voorraden en met het investeren in vaste produktiemiddelen. Als men zich weer voor ogen houdt dat toepassing van de vervangingswaarde geen doel op zich is, maar een middel om de continuïteit te verzekeren, dus om de stroom investeringen en voorraden in stand te houden, dan is veel van wat bij de historische-kostenconventie mogelijk nog als een tijdelijk belastingvoordeel moet worden gezien, min of meer blijvend in de vervangings- en continuïteits-filosofie;
- een meer praktisch punt is ten slotte, dat bij nationalisaties e.d. eventuele voorzieningen voor latente belastingen direct tegen de eigenaar worden gebruikt. Overdreven voorzichtigheid wordt hier onmiddellijk afgestraft doordat elke voorziening als een verplichting wordt opgevat.

Dit alles leidt tot de conclusie dat met belastinglatenties voorzichtig moet worden omgesprongen. Wat geldt onder de historische-kostenconventie hoeft niet zonder meer te gelden bij de toepassing van actuele waarden. Immers, door het toepassen van de vervangingswaarde toont de onderneming dat zij haar investeringsbeleid wil handhaven, hetgeen daarom zal leiden tot een permanente „out of step“-situatie. Er is derhalve geen sprake van een tijdelijk, doch van een blijvend belastingvoordeel, hetgeen bijzondere voorzieningen goeddeels overbodig maakt. Vandaar het verschil tussen de strikte Amerikaanse praktijk ten aanzien van „out of step“-situaties en de veel pragmatische Engelse benadering, dat ongetwijfeld voortvloeit uit de Amerikaanse voorliefde voor historische kosten en de Engelse voorkeur voor actuele waarden 2). In ieder geval heeft het geen zin om belastinglatenties, die gangbaar zijn onder de historische-kostenconventie, zonder meer te stapelen op wat helaas in Nederland gewoonte is geworden bij de vervangingswaarde. Alleen fiscale claims, die binnen redelijk afzienbare tijd tot werkelijke vorderingen kunnen leiden, dienen in acht te worden genomen.

Vandaar dat de Engelsen, die wat betreft de vervangingswaarde veel later in de race zijn gekomen, een zoveel verstandiger beleid voorstaan. Een belastingvoorziening louter in verband met herwaardering is daar niet aan de orde (zij wordt zelfs niet genoemd in het kader van de *Statement of Standard Accounting Practice 16* (SSAP) over „current cost accounting“), terwijl latente belastingen voor tijdelijke verschillen alleen worden opgenomen voor zover zij binnen drie jaar tot belastingheffing leiden (SSAP 15 over „deferred taxation“). Door dit te combineren met een gearingcorrectie is het Engelse actuele-waarderingssysteem duidelijker gericht op het financieringsargument en beter draagbaar voor de gemiddelde onderneming. Een gemodificeerde toepassing daarvan in ons land zou wellicht de impasse kunnen doorbreken, waarin slechts enkele ondernemingen op basis van actuele waarden zowel hun balans als resultatenrekening aanpassen.

Kortom, de wet van de remmende voorsprong zit ons bij de toepassing van de vervangingswaarde in Nederland wat dwars. We leven echter niet op een eiland en onze ondernemingsresultaten worden steeds meer gemeten met internationale maatstaven. Een goed beoordelingscijfer hangt daarbij veel meer af van de gepresenteerde resultaten dan van het getoonde vermogen. Vandaar het pleidooi om aansluiting te zoeken bij meer eigentijdse opvattingen, zoals de Engelse vorm van „current cost accounting“, en ons niet te isoleren met eigenaardige en in het buitenland zelfs nauwelijks uit te leggen varianten. Mogelijk kan bij de in het vooruitzicht gestelde algemene maatregel van bestuur 3) over herwaardering tegen actuele waarden hiermee rekening worden gehouden.

J. E. Andriessen*

* Voorzitter van de Raad van Bestuur van Koninklijke Emballage Industrie Van Leer BV. De auteur dankt H. J. van den Burg, A. Schuit en J. W. Zelle voor hun stimulerende opmerkingen.

2) Zie hiervoor ook D. de Bruyne, *International harmonization of accounting and disclosure standards*, uitgave van Royal Dutch/Shell Group of Companies, 1979.

3) Wetsontwerp aanpassing aan de vierde Europese richtlijn, art. 384, lid 7.